

Такризи муқарризи расмӣ, доктори илмҳои филология Мухторов Зайнидин Мухторович ба диссертатсияи Орзуода Парвина Ҷамолидин дар мавзуи «Таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ

Мусаллам аст, ки диссертатсияи илмӣ Орзуода Парвина Ҷамолидин дар мавзуи «Таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» ба таҳқику баррасии вижагӣҳои нобу нотақрори ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар асоси маводи муқоиса ва муқобалаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Дар ин замина мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ аз он бармеояд, ки мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва қорбурдии ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ва навъи мушаххаси онҳо дар мисоли ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа бахшида шуда, диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ тасдиқнамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи рамзи 10.02.20. – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ мувофиқат мекунад.

Робитаи таҳқиқоти мазкур бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ дар он асос меёбад, ки масъалаҳои дар рисола баррасишуда бо барномаҳои мавзӯҳои таҳқиқотӣ илмӣ ва равияи филологӣ робитаи қавӣ дошта, натиҷаҳои бадастомада дар тақмили барномаҳои муқарраргардидаи илмӣ мусоидат менамояд. Мавзуи таҳқиқотӣ зикргардида як қисмати муҳими қорҳои таҳқиқотӣ кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айни ба шумор меравад.

Мубрамати таҳқиқоти диссертатсионӣ Орзуода П.Ҷ. таҳти унвони «Таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» аз он бармеояд, ки он доир ба таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷаи забонҳои тоҷикиву англисӣ омода гардида, дар он хусусиятҳои сохториву маъноӣ, воситаҳои асосии алоқаи тобеъ ва тобишҳои гуногуни маъноҳои иловагӣ навъҳои зикргардидаи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ мавриди таҳқику пажӯҳиш қарор гирифтаанд. Дар баробари ин масъалаи мазкур ҳанӯз дар забоншиносии муосири тоҷик дар заминаи муқоисаи маводи қорбурдӣ аз забонҳои гуногун иқдоми тоза ва талоши бисобақаи муҳаққиқ муаррифӣ мешавад ва бе шакку тардиде дар он андешаҳои тозаву ноб ва арзишманд ироа хоҳанд шуд. Аз ин нуктаи назар таҳқиқи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ки ҳар яке аз онҳо аз рӯйи пайдоиши генетикӣ ба оилаи гурӯҳҳои мухталиф мансуб мебошанд, феълан хеле мубрам ба ҳисоб рафта, метавонад баҳри шинохту баррасии забонҳои гурӯҳи эронӣ ва германи оилаи ҳиндуаврупоӣ беш аз ҳарвақта мусоидат намояд.

Мақсади асосии таҳқиқоти масъалаи зикршударо таваҷҷуҳи махсуси муҳаққиқи диссертатсия роҷеъ ба хусусиятҳои дастурии ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷаи забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ, инчунин паҳлӯҳои муқаммал матраҳнашудаи навъҳои мазкури ҷумлаҳои пайрав ба миён овард. Мақсади асосии пажӯҳиш, дар навбати аввал, таҳқиқ, омӯзиш ва таҳлилу муқоисаи хусусиятҳои фарқкунандаи ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа дар забонҳои мавриди таҳқиқ буда, онҳоро аз ҷиҳати сохт ва мазмуну вазифа омӯхта, мавқеъ ва ҷойи

истеъмолии онҳо, мувофиқат ва мутобиқати онҳо бо сарчумла, тарзи ифода ва воситаҳои грамматикии алоқаи онро бо сарчумла дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба мақсад нишон додан аст.

Навгони илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ Орзуода П.Қ. дар он дида мешавад, ки ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа аввалин маротиба дар забони тоҷикӣ дар муқоиса бо забони англисӣ дар шакли таҳқиқи алоҳидаи илмӣ қарор гирифтааст. Дар диссертатсия бори нахуст вижагиҳои асосии тавсифҳои ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа, сохтор, қолабҳои ҷумласозии онҳо, таснифоти онҳо, хусусиятҳои сохториву маъноӣ, воситаҳои грамматикӣ ва ифодаи тобишҳои гуногуни маъноҳои иловагии ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа дар забонҳои тоҷикиву англисӣ мавриди баҳси илмӣ қарор гирифта, фарқияту умумияти онҳо дар муқоиса нишон дода шудааст. Илова бар ин, нақши вазифаҳои синтаксисии пайвандакҳо, воситаҳои ғайрипайвандакӣ алоқаи ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа бо сарчумла, вожаҳои ҳамнисбат, интонатсия, сермаъноии ин навъи ҷумлаҳо, тавофути ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа аз дигар навъҳои ҷумлаи пайрав дар забонҳои муқоисашаванда ба риштаи пажуҳиш даромадаанд.

Саҳми шахсии муҳаққиқро дар раванди таҳқиқ ба даст овардани мавод вобаста ба мавзӯи диссертатсия ва қорҳои зерини анҷомдода дар бар мегирад: а) таҳлили шарҳи назариявии адабиёти илмӣ мансуб ба мавзӯи пажуҳиш, яъне ҷумлаи пайрави сабабу натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ; б) ҷамъоварӣ ва ба низом даровардани мавод аз сарчашмаҳои мушаххас, яъне аз асарҳои «Ҷейн Эйр»-и Шарлотта Бронте, «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айний, «Пирамард ва баҳр»-и Эрнест Хемингвей ва тарҷумаи онҳо ба забонҳои тоҷикиву англисӣ; в) муайян намудани мавқеи пайвандакҳои тобеъкунанда, вожаҳои ҳамнисбат ва интонатсия, мутобиқати шаклҳои феълию хабарӣ дар ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷаи забонҳои муқоисашаванда бо таъҷиб аз асарҳои зикргардида; г) нишон додани вижагиҳои ба ҳам монанд ва фарқкунанда дар мавриди таҳлили ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа; д) ҳулосаву пешниҳодҳои мушаххас, ки аз натиҷаи таҳқиқот ба даст омадаанд. Инчунин, муаллиф дар қуллӣ марҳилаҳои таҳқиқ аз ҷамъоварии маводди илмӣ, омӯзиши манбаъҳои назариявӣ бо назардошти таҳлилу таҳқиқи онҳо мустақилона ва бевосита иштирок намуда, қорҳои илмӣ донишмандони ватанӣ ва хориҷиро, ки бевосита ба мавзӯ иртибот доранд, мавриди баррасӣ ва пажуҳиш қарор додааст.

Нуктаҳои илмӣ ба дифоъ пешниҳодшаванда дар бандҳои мушаххас баён гардида, бо дастовардҳои таҳқиқ робитаи ногусастанӣ дорад ва мазмуну мундариҷаи асосии қори илмиро ифода мекунад.

Асоснокии натиҷагирӣ, ҳулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта аз он бармеояд, ки дар қори диссертатсионӣ хусусиятҳои сохториву маъноии ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа ва роҳҳои ташаккули ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа дар забонҳои муқоисашаванда нишон дода шудааст. Ҳангоми таҳлил ва таҳқиқи сермаъноии ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа муайян шудааст, ки ин навъи ҷумлаҳои пайрав дар забонҳои мавриди таҳқиқ тобишҳои гуногуни маъноии сабаб, натиҷа, мақсад, ҳилоф, тарзи амал ва миқдору дараҷаи низ ифода менамоянд.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои пажуҳиш, рӯйхати адабиёти истифодашуда, нашри таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия иборат буда, мазмун ва муҳтавои таҳқиқ дар ҳаҷми 172 сафҳаи ҷопи компютерӣ таҳия ва ба дифоъ пешниҳод шудааст.

Дар муқаддимаи таҳқиқоти диссертатсионӣ оид ба мубрамиати мавзӯ, дараҷаи омӯзиши он, робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, предмет ва объекти пажӯҳиш, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, навиҷҳои илмӣ, аҳаммияти илмиву амалии таҳқиқ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, мутобикати мавзӯи диссертатсия, саҳми шахсии довтолаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвиби амалии натиҷаҳои пажӯҳиш, наشري таълифоти илмӣ, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия маълумот ироа шудааст.

Боби якуми диссертатсия «Асосҳои назариявии омӯзиши ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» унвон дошта, аз чор фасли мантиқан пайдарҳам иборат аст.

Фасли якум «Ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар сарчашмаҳои забоншиносӣ» ном дошта, дар он роҷеъ ба сарчашмаҳои пайдоиши ҷумлаҳои пайрави ҳол аз ҷумла, сабабу натиҷа дар забонҳои мавриди таҳқиқ маълумот пешниҳод гардидааст. Муҳаққиқ бамаврид таъкид менамояд, ки дар қисмати нахви забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҷумлаҳои мураккаби тобеъ яке аз мавзӯҳои мебошад, ки то ба охир ва ба таври мукамал мавриди таҳқику баррасӣ қарор нагирифтааст. Дар ин соҳа якҷанд рисолаҳои илмӣ эҷод шудаанд, ки ҳар яке аз онҳо ба ҷузъҳои алоҳидаи ҷумлаҳои пайрав бахшида шудаанд ва аз ин лиҳоз бояд тазаққур дод, ки тақсими мазкур маънои онро надорад, ки навиҷҳои зикргардидаи ҷумлаҳои пайрави сабаб аз ҳамдигар тавофут доранд ва ба ҳамдигар ҳеҷ гуна умумияти ҳос надоранд. Бештари ҷумлаҳои пайрави сабаб хусусияти тавзеҳдиҳандагӣ доранд ва на ҳамаи ҷумлаҳои пайрави тавзеҳдиҳанда ва исботкунанда сабаби ба амал омадани сарҷумла шуда метавонанд.

Фасли дуюм «Мақоми ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар низомии ҷумлаҳои мураккаби тобеъ дар забонҳои муқоисашаванда» номгузори шудааст. Қобили тавачҷуҳ аст, ки ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа дар таркиби ҷумлаҳои мураккаби тобеъ аз лиҳози сохту маъно ва вазифаҳои нахвӣ гурӯҳи мустақил ва мутташаккили ҷумлаҳои пайравро ташкил дода, дар дохили онҳо раванди воситаҳои алоқаи тобеъ, вижагиҳои умумӣ ва фарқкунандаи онҳо ба таври мушаххас нишон дода мешаванд. Ба ҳулосаи муҳаққиқ ҷумлаҳои пайрави сабаб сабаби содир гардидани амалу ҳолати сарҷумларо дар шаклҳои гуногун ифода менамоянд.

Фасли сеюм «Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии ҷумлаҳои пайрави сабаб дар забонҳои муқоисашаванда» ном дорад. Дар заминаи таҳлили сохторӣ-маъноии ҷумлаи пайрави сабаб ҳам аломату нишонаҳои шаклию созмонӣ ва ҳам хусусияти маъноии онҳо ба назар гирифта мешавад. Дар ҷумлаи забони тоҷикӣ ҷумлаи пайрави сабаб пеш аз сарҷумла дар аввали ҷумлаи пайрав омада, бо пайвандаки «аз сабаби он ки» ба сарҷумла тобеъ шудааст. Яъне, дар ҷумлаи мазкур пеш аз ҳама ҷиҳати шаклию созмонӣ ва баъдан хусусияти маъноии ҷумлаи пайрав ба инobat гирифта шудааст. Дар муодили ҷумла ба забони англисӣ низ сохтори ҷумла ба ҷумлаи тоҷикӣ мувофиқат намудааст. Ин ҷо пайвандаки сабабии «because» дар аввали ҷумлаи пайрав омада, ҷумлаи пайравро ба сарҷумла тобеъ намудааст. Дар ҷумлаи англисӣ низ ҷиҳати шаклию созмонӣ ва маъноии ҷумлаи пайрави сабаб ба назар гирифта шудааст.

Фасли чорум «Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии ҷумлаҳои пайрави натиҷа дар забонҳои муқоисашаванда» ном дорад. Ҷумлаи мураккаби тобеъ бо пайрави натиҷа яке аз навиҷҳои нисбатан камистеъмол дар забони тоҷикӣ ва англисӣ ба ҳисоб

меравад. Аз ин рӯ, роҷеъ ба ҷумлаҳои пайрави натиҷа дар сарчашмаҳои забоншиносии тоҷикӣ англис маълумотҳои хеле кам ба назар мерасанд. Бинобар ин метавон зикр намуд, ки ин навъи ҷумлаҳои пайрав то ҳоло дар илми забоншиносии тоҷикӣ англис ба таври мукамал омӯхта нашудааст. Танҳо роҷеъ ба ҷумлаҳои пайрави натиҷа якчанд мақолаи илмӣ нашр шудааст, ки албатта ҳамаи пахлуҳои ин навъи ҷумлаҳоро фаро гирифта наметавонад. Дар ин қисмат муҳаққиқ маҳз ҳамин масъалаҳоро ба риштаи таҳқиқ кашида, нуктаҳои арзишманду қобили назарро баён намудааст.

Боби дуюм «Воситаҳои грамматикӣ ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» унвон дошта, аз чор фасл иборат аст.

Фасли якум боби дуюм «Таркиби морфологӣ ва вазифаи синтаксисии пайвандакҳо» номгузорӣ шуда, аз нигоҳи унвонҷӯй пайвандакҳо дар қисмати наҳв ҳамчун ҳиссаи ғридиҳандаи нутқ ба ҳисоб рафта, барои алоқамандии аъзоҳои ҷумла, ҷумлаҳои содаи таркибӣ, ҷумлаҳои мураккаб ва муносибати маъноии онҳо ҳамчун воситаи грамматикӣ истифода мешаванд. Дар идомаи фасли мазкур муҳаққиқ вижагиҳои ҷолиби диққати ин воҳидҳои грамматикӣ ба таври возеҳ таҳқиқ намудааст.

Фасли дуюм «Нақши пайвандакҳо дар созмони ҷумлаҳои пайрави сабаб дар забонҳои муқоисашаванда» ном дорад. Таъкид мешавад, ки пайвандакҳо воситаи муҳимми алоқаи наҳвӣ навъҳои ҷумлаҳои мураккаби тобеъ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор рафта, муносибатҳои гуногуни онҳоро бевосита муайян менамоянд. Онҳо дар таркиби ҷумлаҳои пайрав на танҳо муносибатҳои тобеиро мефаҳмонанд, балки тобишҳои гуногуни маъноии онҳоро низ ифода месозанд. Дар ин қисмат унвонҷӯй тавонистааст собит намояд, ки пайвандакҳои тобеъкунандаи сабабӣ дар ду забон, ҳам англисӣ ва ҳам тоҷикӣ хеле зиёд буда, онҳо воситаи асосии тобеъкунандаи ҷумлаи пайрави сабаб ба сарҷумла ба ҳисоб мераванд.

Фасли сеюм «Нақши пайвандаки «ки» дар созмони ҷумлаҳои пайрави натиҷа дар забонҳои муқоисашаванда» унвон дошта, роҳҳои алоқаи ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷаро бо сарҷумла тавассути пайвандаки тобеъкунандаи «ки» дар бар мегирад. Шумораи пайвандакҳои ҷумлаҳои пайрави натиҷа дар забонҳои муқоисашаванда ба мисли ҷумлаҳои пайрави сабаб он қадар зиёд нестанд. Дар баъзе мавридҳо барои тақвият додани нақши пайвандак ва таъкиди маънои натиҷа дар ҷунин ҷумлаҳои пайрав пас аз пайвандаки «ки» таркибҳои дар натиҷаи, барои ин (он) меоянд, ки вазифаи ҳолшарҳдиҳандаи сабабро низ ифода мекунанд. Дар баробари ин собит мешавад, ки хабари ҷумлаи пайрави натиҷа вобаста бо хабари сарҷумла ва шаклҳои замони сифаи хабарӣ ифода меёбад.

Фасли чорум «Воситаҳои ғайрипайвандакии алоқаи ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа бо сарҷумла дар забонҳои муқоисашаванда» унвон дошта, дар он роҷеъ ба робитаҳои ғайрипайвандакии алоқа аз ҷумла, калимаҳои ҳамнисбат ва интонатсия маълумот ироа гардидааст. Қоисмати ҷудогонаи ин фасл ба калимаҳои ҳамнисбат бахшида шудааст. Дар ин росто назари ҷолиби диққати унвонҷӯй ҷунин аст, ки дар қисмати наҳви забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ калимаҳои ҳамнисбат яке аз воситаҳои муҳимми алоқаи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ба ҳисоб мераванд. Калимаҳои ҳамнисбат ба вазифаи наҳвӣ аъзоҳои сарҷумла истифода шаванд ҳам, маънои умумӣ ва нопурра доранд. Маънои мушаххаси калимаҳои ҳамнисбатро ҷумлаҳои пайрав муайян месозанд ва ҷумлаҳои пайрав бевосита ба калимаҳои ҳамнисбат

алоқаманд мешаванд ва баъдан ба воситаи онҳо сарчумларо шарҳу тавзеҳ медиҳанд. Дар баробари калимаҳои ҳамнисбат унвонҷӯӣ масъалаи интонатсияро низ муҳим арзёбӣ намуда, таъкид мекунад, ки интонатсия ҳамчун воситаи муҳимми граматикӣ дар ташшакули ҷумлаҳои пайрави ҳол аз ҷумла ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ барои ба сарҷумла тобеъ намудани ҷумлаҳои пайрав мақоми арзишманд дорад.

Боби сеюми диссертатсия «Семантикаи ҷумлаҳои пайрави сабаб ва натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» унвон дошта, аз шаш фасл иборат аст.

Фасли якум «Ифодаи маъноҳои асосии ҷумлаҳои пайрави сабаб дар забонҳои муқоисашаванда» номгузорӣ шудааст. Дар забонҳои муқоисашаванда ҷумлаҳои пайрави сабаб алоқаҳои мураккабтарини байни ҳодисаву воқеаҳо ро ифода менамоянд. Аз ин ҷиҳат, қисмҳои таркибии онҳо дар заминаи алоқаҳои мураккабтари мантиқии сабаб, мақсад, миқдору дараҷа, тарзи амал, монандӣ, замон, натиҷа, шарт ва монанди ин ифода меёбанд. Дар ин фасл муҳаққиқ масъалаҳои мубрами илмӣ нахви забонҳои тоҷикиву англисиро вобаста ба ҷумлаҳои пайрави сабаб ба риштаи таҳқиқ қашида, ҷумлаҳои пайравро аз рӯи ифодаи мазмуну мундариҷаи гуногун баррасӣ менамояд ва онҳо ро ба таври зерин тасниф менамояд: ҷумлаи пайрави сабаби ифодакунандаи зарурати воқеъ гардидани амали сарҷумла, ҷумлаи пайрави сабаб ифодакунандаи ҳолати воқеъ гардидани амали сарҷумла вобаста ба объект, ҷумлаи пайрави сабаби ифодакунандаи сифати марбут ба мубтадои сарҷумла, ҷумлаи пайрави сабаби ифодакунандаи исботи фикри сарҷумла.

Фасли дуюми боби сеюм «Ифодаи маъноҳои асосии ҷумлаҳои пайрави натиҷа» ном дорад. Бояд, қайд намуд, ки дар таркиби сарҷумлаи бештари ҷумлаҳои пайрави натиҷа зарфҳои миқдору дараҷаи «чунон» ва «ончунон» ва муодили он дар забони англисӣ «so», «so that» истифода гардида, бо ин васила натиҷаву оқибати амали сарҷумларо шарҳу эзоҳ медиҳанд.

Фасли сеюми боби сеюм «Сермаъноии ҷумлаҳои пайрави сабаб дар забонҳои муқоисашаванда» номгузорӣ шудааст. Таъкид мешавад, ки ҷумлаҳои пайрави сабаб дар заминаи ифода намудани муносибатҳои маъноии сабаб ва муайян намудани сабаби воқеъ гардидани амал ва ҳолату имконияти иҷро гардидани он, инчунин, ба таври илова тобишҳои гуногуни маъноиро низ ифода карда метавонанд. Дар ин маврид дар дохили онҳо зоҳир гардидани тобишҳои маъноии иловагии натиҷа, замон, шарт, мақсад, мушоҳида карда мешавад: а) тобиши маъноии иловагии натиҷа; б) тобиши маъноии иловагии замон; в) тобиши маъноии иловагии шарт; г) тобиши маъноии иловагии мақсад.

Фасли чоруми боби сеюм «Сермаъногии ҷумлаҳои пайрави натиҷа дар забонҳои муқоисашаванда» ном дорад. Ҷумлаҳои пайрави натиҷа низ дар навбати худ тобишҳои маъноҳои гуногуни сабаб, мақсад тарзи амал ва миқдору дараҷаро ифода карда метавонанд ва тобиши маъноии ин намуди ҷумлаҳо ро ба зергурӯҳҳои зерин тасниф намудааст: а) тобиши маъноии иловагии сабаб; б) тобиши маъноии иловагии мақсад; в) тобиши маъноии иловагии тарзи амал; г) тобиши маъноии иловагии миқдору дараҷа. Албатта чунин таснифот қобили арзиш ва таъкиди махсус аст, ки дар баробари ба гурӯҳҳои ҷудо намудан ба ҳар яки ин тобишҳои маъноӣ унвонҷӯӣ мисолҳои ҷолибро таҳлил намудааст.

Фасли панҷуми боби сеюм «Таъвофути ҷумлаҳои пайрави сабаб аз дигар навъҳои ҷумлаҳои пайрави ҳол дар забонҳои муқоисашаванда» номгузорӣ шудааст.

Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи ҷумлаи пайрави сабаб аз дигар навъи ҷумлаҳои пайрави ҳол дар забонҳои мавриди таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки хабари он асосан аз шакл ва замони гуногуни сифаи хабарӣ ифода мегардад ва онҳо нисбат ба дигар навъи ҷумлаҳои пайрави ҳол воситаҳои грамматикӣ бештар ба монанди пайвандакҳо, калимаҳои ҳамнисбат, интонатсия (оҳанг), мутобиқати шаклҳои феълӣ ва хабарӣ доранд. Ин воситаҳои грамматикӣ боиси серистеъмолии ин навъи ҷумлаҳои пайрав дар забонҳои муқоисашаванда мегарданд.

Фасли шашуми боби сеюм «Тавофути ҷумлаҳои пайрави натиҷа аз дигар навъҳои ҷумлаҳои пайрави ҳол дар забонҳои муқоисашаванда» номгузори шуда, дар он роҷеъ ба хусусиятҳои фарқкунандаи ҷумлаи пайрави натиҷа аз навъҳои дигари ҷумлаҳои пайрави ҳол маълумот дода мешавад. Ин навъи ҷумлаҳои пайрав ба мундариҷаи тамоми сарҷумла алоқаманд буда, дар онҳо алоқаи сабабу натиҷа равшану возеҳ нишон дода мешавад ва сарҷумла одатан сабабро, ҷумлаи пайрав натиҷаи онро ифода менамояд. муҳаққиқ бамаврид таъкид менамояд, ки хусусиятҳои фарқкунандаи ҷумлаҳои пайрави натиҷа аз навъҳои дигари ҷумлаҳои пайрав дар он зоҳир мегардад, ки ин навъи ҷумлаҳои пайрав дар ҷумлаи сода аъзои пайрави ба худ мувофиқ нашошта, онҳо ба ягон аъзои сарҷумла тобеъ намешаванд ва робитаи онҳо бо сарҷумла нисбатан маҳдуд аст.

Хулосаи таҳқиқоти диссертатсионӣ тибқи талабот таҳия шуда, дар он муҳаққиқ андешаҳои худро ҷамъбаст намуда, масъалаҳоро нуқтасанҷона натиҷагирӣ менамояд ва назару дастоварди илмӣ худро ба сифати пешниҳоди мушаххас оид ба истифодаи амалии онҳо баён менамояд. Дар анҷоми хулосаи таҳқиқоти диссертатсионӣ ушвонҷӯй тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқотро пешниҳод менамояд, ки аз нигоҳи илмӣ арзишманд мебошанд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот аз он иборат аст, ки маводди он дар заминаи таҳлил ва таҳқиқи ҷумлаҳои пайрави сабабу натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ метавонад ҳангоми коркарди масъалаҳои мубрами грамматикӣ дар пояи таҳқиқи муқоисавӣ истифода гардад. Дар диссертатсия маводди иловагӣ барои баррасии бархе аз масъалаҳои наҳви забонҳои мавриди таҳқиқ ба таври муқоисавӣ пешниҳод шудааст, ки метавонад ҳамчун сарчашмаҳои асосии пажӯҳиш ва омӯзиши минбаъда дар ин самт нақше дошта бошад. Аз ин рӯ, натиҷаҳои бадастомада метавонанд дар ҳалли фасли баъзе бахшҳои назариявии нахвиносии, махсусан, доир ба омӯзиши масъалаҳои мухталифи марбут ба шояҳои забоншиносии, аз ҷумла, забоншиносии муқоисавӣ–типологӣ ва услубшиносии истифода гардад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он асос меёбад, ки нуқтаҳои асосии таҳқиқ метавонад ҳангоми пажӯҳишҳои муқоисавӣ ва типологӣ забонҳои дигар, ҳангоми таҳия ва навиштани дастурҳои таълимӣ барои факултаҳои филологии донишгоҳу донишқадаҳо, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор гирад. Бахшҳои ҷудогонаи диссертатсияро ҳамчун маводди бозғатимод ҳангоми гузаронидани семинарҳои махсус роҷеъ ба масъалаҳои наҳви забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар бахшҳои филологӣ, тарҷумонӣ ва забонҳои хориҷии мактабҳои олӣ истифода намудан мувофиқи матлаб мебошад. Инчунин, маводди таҳқиқии мазкур метавонад дар таҳияи курсҳои назариявӣ аз ҷанҳои «Муқаддимаи забоншиносии», «Забоншиносии умумӣ» ва «Типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ», «Назария ва амалияи тарҷума» истифода гардад.

Мақолаҳои интишоршудаи муҳаққиқ мувофиқи мавзуи диссертатсия буда, мухтавои асосии онро инъикос мекунад ва бо теъдоди андозаи кофӣ дар маҷаллаҳои илмӣ таъйиднамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд.

Автореферати диссертатсия (бо гунаҳои тоҷикӣ ва русӣ он) ба мазмун, мундариҷа ва мухтавои асосии диссертатсияи Орзузода Парвина Ҷамолидин мувофиқ буда, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯӣ мебошад.

Бо ҳамин тартиб қори диссертатсионии Орзузода Парвина Ҷамолидин дорони арзиши назарраси илмӣ буда, дар баробари дастовардҳо баъзе нуқтаҳои қобили таъкидро низ дорад, ки зикри онҳо аз манфиат ҳолӣ нест:

1. Дар қисмати муқаддимаи диссертатсия қисмати муҳрамии таҳқиқ бо тафсилоти бештар дар ҳаҷми беш аз ду сафҳа ироа шудааст, ки мебоист ба таври мушаххасу муъҷаз баён шавад.

2. Дар қисмати “Нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда”, ки ҳамагӣ аз чор банд иборат аст, банди якум ба таври васеъ оварда шуда, зикри манбаъҳои таҳқиқ ва осори бадеӣ дар ин маврид зарурат надорад. Бештар мебуд, ки дар ин қисмат нуқтаи концептуалии илмӣ, ки моҳиятан арзишманд аст, пешниҳод мешуд.

3. Дар мавриди баъзе нуқтаҳои баҳснок, ки ҳанӯз аз садаи гузашта миёни муҳаққиқон то ба имрӯз идома дорад, муҳаққиқ мавқеи худро дурусту мушаххас нишон наметавад. Масалан вожаи “охир”, ки дар мавридҳои ҷудогона нақши пайвандакро иҷро мекунад дар сафҳаи 103 диссертатсия ибрози назар намуда, бо таъкидҳои муҳаққиқони солҳои пешин андешаи худро ҷамъбаст менамояд. Бояд таъкид намоем, ки дар ин маврид вожаи “охир” ҳам вазифаи таъкид ва ҳам вазифаи пайвандаки тобеъкунандаро иҷро менамояд, зеро маъно ва вазифаи грамматикӣ интонатсияи тобеъ маҳз тавассути ҳамин вожа ифода меёбад.

4. Дар мавридҳои ҷудогона муҳокимарониҳои муҳаққиқ каме баснок ба назар мерасанд ва баъзе нуқтаҳо бемаврид тарҷума шудаанд. Масалан дар сафҳаи 71 оварда шудааст: “Дар асари нависандаи англис Шарлотта Бронте “Ҷен Эйр” истифодаи пайвандакҳои тобеъкунандаи сабабии чунки зеро ки, азбаски, баски, азбас хеле зиёд ба назар мерасанд”. Дар ин маврид бояд гуфта шавад, ки дар матни тарҷумавии асари нависандаи англис, то ки ба ҳонанда мушаххас шавад, ки манзури муҳаққиқ чист.

5. Дар сафҳаҳои ҷудогонаи диссертатсия нуқтаҳои таҳрирталабу қобили тасҳех (6, 11, 22, 36, 48, 68, 79, 87, 115, 121) ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо ба нафъи қор аст.

6. Ҳамин нуқтаҳои ишорашуда дар сафаҳои автореферати диссертатсия низ ба назар мерасанд.

Эродҳои зикршуда аҳамияти назарию амалии диссертатсияи мазкурро коста намекунад ва ба мухтавои асосии он таъсири манфӣ надорад.

Дар маҷмӯъ диссертатсияи Орзузода Парвина Ҷамолидин таҳти унвони «Таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои пайравии сабаб ва натиҷа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.20. – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ

пешниҳод гардидааст, дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расида, ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси номбаршуда мебошад.

Муқарризи расмӣ: Ректори Филиали
Донишқадаи рушди менеҷменти
Сингапур дар шаҳри Душанбе,
доктори илмҳои филология

Мухторов
Зайнидин Мухторович

29.08.2025
734003, ш. Душанбе, к. Саид Носир 33
mukhtorov67@gmail.com
(992) 907801822

